

УДК 364.026

Л.М. ЗУБКОВА,
*старший викладач кафедри англійської мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ТА ЇЇ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення понять «компетентність» (здатність виконати щось успішно чи ефективно; основні уміння, необхідні для виконання певного завдання), «компетенція» (знання та вміння індивіда у певній сфері життєдіяльності), «життєва компетентність» (багаторівнева категорія, що форсується впродовж усього життя людини). Визначено основні функції життєвої компетентності для майбутніх вчителів (функція життєвого передбачення, самовизначення, самореалізації тощо).

Ключові слова: компетентність, компетенція, життєва компетенція.

Постановка проблеми. У соціально-економічних умовах, які склалися сьогодні в Україні, молоді люди мають бути спроможні до успішної життєдіяльності, самостійного вирішення складних життєвих завдань, які виникають унаслідок інформаційних, економічних, соціальних та політичних процесів.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті серед іншого головною метою української системи освіти визначено «створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства» [8, с. 2].

Відомо, що успішна самореалізація особистості можлива лише за умов наявності в неї особистої системи цінностей і знань, які мають співвідноситися з умовами сучасності, здатністю успішно вирішувати власні життєві проблеми, брати продуктивну участь у розв'язанні суспільних проблем, тобто за наявності сформованої життєвої компетентності. Адже саме високий рівень життєвої компетентності особистості виступає запорукою не тільки успішного життя людини, але й гармонійного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі висвітлено деякі аспекти життєвої компетентності особистості. Так, В. Введенський досліджував моделювання професійної компетентності педагога, Н. Ткачова вивчала аксіологічний підхід до педагогічного процесу, Д. Дубасенюк розкрито особливості професійного становлення вчителя у процесі компетентнісного підходу, І. Єрмаковим та Л. Сохань вивчалися життєві кризи особистості тощо. Разом з тим, на наш погляд, педагогічну літературу збагатив би аналіз педагогічних понять «компетенція», «компетентність» та «життєва компетенція».

Формулювання мети статті. Отже, метою статті є аналіз цих педагогічних понять та визначення основних функцій життєвої компетентності.

Викладення основного матеріалу. Феномен «життєва компетентність» є складним і багатоаспектним явищем у системі життєдіяльності людини, її соціалізації, освіти, навчання, виховання. Визначення суті досліджуваного феномену насамперед передбачає уточнення змісту таких споріднених понять, як «компетентність» та «компетенція», на основі яких можливо розкрити й сутність поняття «життєва компетентність» особистості.

Зупинимось на визначенні кожного з цих понять більш детально. На основі аналізу педагогічної літератури, можна зробити висновок, що поняття компетентностей та компетен-

цій науково обґрунтоване європейськими вченими ще у середині 80-х років минулого століття (Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін.), які розглядали їх як загальні ключові або базові вміння, ключові кваліфікації. Ними визначено також поняття компетентності як здатності успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання.

У 1990-ті роки поняття «компетентність» значно розширюється й набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних пізнань, здобутих людиною як у системі освіти, так і з інших джерел, що знаходяться в таких сферах життєдіяльності, як навчання, праця, культура, політика, екологія, навколишнє середовище. Усі ці напрями формують компетентність особистості, створюючи умови для всебічного розвитку індивіда [12, с. 34].

Аналіз англomовних джерел окресленої проблематики дозволяє стверджувати, що проблема визначення цих термінів ускладнюється тим, що в англійській мові, де цей термін з'явився вперше, слово «competence» має декілька значень: 1) здатність, знання, компетентність; 2) компетенція, правомочність.

Отже, у цьому випадку ми бачимо явище полісемії, тобто компетентність і компетенція є різними значеннями одного багатозначного слова. В англomовному дискурсі також застосовуються такі терміни, як «competentia» (від лат. – коло питань, з яких людина добре обізнана), «competency».

Оксфордський словник сучасної англійської мови розкриває поняття «competence/competency» як «здатність виконувати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, які є необхідними для виконання певного завдання» [14, с. 307]. Тобто терміни «компетентність» та «компетенція» виступають вже синонімами, й у змістовому плані переважно ототожнюються.

Визначення цих ключових для нашого дослідження понять знаходимо і в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, більшість з яких не розмежовують поняття «компетентність» і «компетенція», але підкреслюють саме практичну спрямованість компетенцій, які є «сферою відносин, наявних між знанням і дією в людській практиці» [10, с. 15].

У значній кількості досліджень підкреслюється відповідність компетентності нормам чи вимогам діяльності (О. Дубасенюк, В. Дьомін, А. Маркова, Л. Петровська), і цей феномен трактується як «рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певній компетенції та дозволяє діяти конструктивно в мінливих соціальних умовах» [3].

Низка вчених (В. Безрукова, А. Бермус, Е. Зеєр та інші), розглядаючи компетентність з позицій професійної діяльності, підкреслюють значення когнітивної і операційно-діяльнісної складової цього поняття. Е. Зеєр зазначає, що «компетентність виступає як результат когнітивного навчання, цілісна і систематизована сукупність узагальнених знань, в той час як компетенція – це процес і результат діяльнісного навчання, компетентність в дії» [6, с. 29].

В. Введенський визначає компетентність як «психологічне новоутворення особистості, обумовлене інтеріоризацією теоретичного і практичного досвіду, що є сукупністю різних компетенцій та якостей особистості» [2, с. 52]. Цю позицію поділяє О. Савченко, яка додає, що це складне цілісне психічне утворення «формується в ході засвоєння індивідуального досвіду й обумовлює характер подальшого використання досвіду для розв'язання проблемних ситуацій» [9].

На думку І. Зимньої, поняття «компетентність» включає у себе потенційно-актуальний та когнітивно-особистий аспекти. Науковець зазначає, що компетентність є актуальною особистісною якістю, що формується, соціально-професійною характеристикою людини, базованою на знаннях [7]. До компонентної структури компетентності дослідниця включає мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смісловий аспекти.

Ми підтримуємо позицію І. Зимньої і вважаємо, що компетентність – одна зі складових загальної культури людини, сукупність її світогляду і системи знань, умінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність.

Поняття «компетенція» вперше було сформульоване в працях Д. Мак-Клелланда, який розумів цю категорію як поведінку, що відрізняє видатного робітника від середнього [13]. На основі проведених досліджень вчений зробив висновок про те, що традиційні ака-

демічні тести здібностей і знань, наявність будь-яких дипломів у потенційних виконавців роботи не забезпечують ефективності виконання ними робочих обов'язків і успіху в професійній діяльності, і пов'язував ефективності виконання роботи з наявністю у виконавця певних компетенцій.

Услід за Д. Мак-Клелландом американські дослідники Л. і С. Спенсери розглядали компетенції як базові якості індивідуума, що мають причинне відношення до ефективного виконання роботи, рівень яких визначається конкретними критеріями. Вченими було визначено п'ять типів якостей, що, на їхню думку, лежать в основі компетенцій:

- мотиви – те, про що людина думає чи чого хоче постійно і що спрямовує її поведінку на певні дії і цілі;
- психофізіологічні особливості (властивості) – фізичні характеристики і відповідні реакції на ситуації та інформацію;
- Я-концепція – установки, цінності чи образ «Я» людини;
- знання – інформація, якою володіє людина у певних змістових сферах;
- навичка – здатність виконувати певне фізичне чи розумове завдання [15].

Здійснивши зіставлення різних точок зору на визначення поняття «компетентність» та його зв'язків з поняттям «компетенція», звернемося до визначення понятійного поля феномену «життєва компетентність».

Життєва компетентність особистості тісно пов'язана із визначенням її життєвої стратегії, формуванням життєвої позиції, цінностей та життєвих цілей та містить у собі такі надбання особистості, як знання, вміння, навички, способи діяльності, розвинені можливості сприймання, розуміння та творчого використання матеріальних та духовних цінностей суспільства [1, с. 26].

У багатьох педагогічних дослідженнях зазначається, що життєва компетенція є багаторівневою категорією, що формується упродовж усієї діяльності людини, починаючи з родини, взаємовідносин з іншими людьми, проходження етапів соціалізації, набуття життєвого досвіду, освоєння ціннісних орієнтирів, професійних навичок. Життєва компетенція формується завдяки вихованню, освіті, професійній діяльності, перебуваючи під постійним впливом інформації. Так, В. Зарицька розглядає життєву компетентність як найсуттєвішу детермінанту самореалізації особистості і визначає її як складне утворення, що містить у собі знання, уміння, навички, життєвий досвід та життєві досягнення [5].

Дещо інші акценти розставляє Л. Сохань, яка вважає, що життєва компетентність є складним системним поняттям, яке не зводиться ні до знань, ні до навичок, ні до якостей. Науковець вбачає у цьому утворенні, передусім, здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, що ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях [11, с. 266].

Найбільш широко, на наш погляд, розуміють цю категорію І. Єрмаков та Г. Несен, які зазначають, що життєва компетентність є складним утворенням і охоплює: знання, уміння та навички; життєтворчі здібності; життєвий досвід; життєві досягнення особистості; уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей, переваг і недоліків; здатність до самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти та правильно оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні форми спілкування, виявляти толерантність у відносинах; уміння керувати собою й обставинами свого життя; здатність особистості до життя (здатність перебувати в соціумі й відповідно діяти)[4].

У рамках нашого дослідження важливим, на наш погляд, буде звернення до функцій життєвої компетентності майбутніх вчителів. На основі аналізу наукової літератури можна виділити такі функції:

- забезпечення життєстійкості та життєздатності майбутніх вчителів, яка полягає в моральному, особистісному та професійному самовизначенні, розумінні відповідальності за результати праці вчителя та труднощів, які будуть виникати у процесі педагогічної діяльності;
- захисна функція, яка забезпечує зняття напруги та стресів, відпочинок та організацію дозвілля педагога.

– функція життєпізнання і самопізнання, яка надає майбутнім вчителям змогу активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, адекватно сприймати життєві події, застосовувати пізнане, є запорукою адекватного розуміння особистістю своєї життєвої ситуації і життєвих проблем, оцінювання власних якостей і ресурсів.

– функція життєвого передбачення, яка полягає в ефективному застосуванні отриманої інформації за майбутнім фахом, дозволяє виявити цілі і засоби власної життєдіяльності, діяти та приймати життєві рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій;

– функція самовизначення, яка забезпечує оптимальні умови самовизначення, визначення особистістю власного життєвого шляху, життєвих цілей, завдань, конкретних шляхів і засобів їх досягнення) [1; 3; 6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз понять «компетенція», «компетентність» та «життєва компетенція» є необхідним для практичного формування життєвої компетентності майбутніх вчителів.

У подальшому плануємо звернутися до аналізу основних структурних компонентів життєвої компетентності майбутніх вчителів.

Список використаних джерел

1. Безрукова В.С. Словарь нового педагогического мышления / В.С. Безрукова. – Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. – 96 с.
2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
3. Дубасенюк О.А. Особенности профессионального становления учителя в контексте компетентностного подхода / О.А. Дубасенюк // Вектор науки Тольяттинского Государственного университета. Серия: педагогика, психология, 2010. – № 2 (2). – С. 38–42.
4. Життєві кризи особистості: наук.-метод. посіб.: у 2 ч. / за наук. ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова. – К.: ГЗМН, 1998. – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості. – 355 с.
5. Зарицька В.В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.В. Зарицька. – Харків, 2006. – 19 с.
6. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: личностный подход / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – М., 2001. – С. 28.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.studynotes.com.ua/.../nacionalna-doktrina-rozvitku-osviti-ukraini-u-xxi-stolitti
9. Савченко О.В. Проблема визначення поняття «компетентність» / О.В. Савченко // Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (18 трав. 2015 р.) / за заг. ред. Л.В. Засекиної, А.В. Кульчицької. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – С. 121–125.
10. Скворцова С.О. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: монографія / С.О. Скворцова, Ю.С. Вторнікова. – Одеса: Абрикос Компани, 2013. – 290 с.
11. Сохань Л.В. Життєтворчість як мистецтво життя / Л.В. Сохань // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996 – С. 156–167.
12. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн / І. Тараненко; за ред. І.Г. Єрмакова // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. – К.: Контекст, 2000. – 333 с.
13. McClelland D. Testing For Competence Rather than for «Intellegence» / D. McClelland. – American Psychologist. – January 1973. – P. 1–14.
14. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English / International students edition. – Oxford University Press., 2000. – 1600 p.

15. Spector J. Michael-de laTeja, Ileana. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification [Електронний ресурс]. – 2001. – Р. 1–3. – Режим доступу: <http://www.ericdigests.org/2002-2/teaching.htm>

References

1. Bezrukova, V.S. (1996). *Slovar novoho pedahohicheskoho myshleniia* [Glossary of new pedagogical thinking]. Ekaterinburh, Alternativnaia pedahohika Publ., 96 p. (In Russian).
2. Vvedenskii, V.N. (2003). *Modelirovanie professionalnoi kompetentnosti pedahoha* [Simulation of professional competence of the teacher]. *Pedahohika* [Pedagogy], no. 10, pp. 51-55 (In Russian).
3. Dubaseniuk, O.A. (2010). *Osobennosti professionalnogo stanovleniia uchitelia v kontekste kompetentnostnogo podkhoda* [Features of teacher professional development in the context of the competency approach]. *Vektor nauki Toliattinskogo Hosudarstvennogo universiteta. Pedahohika* [Vector Science Togliatti State University. Pedagogy], no. 2 (2), pp. 38-42 (In Russian).
4. Sokhan, L.V. & Ermakova, I.H. (Eds.) (1998). *Zhyttevi kryzy osobystosti* [Life identity crisis]. Kyiv, HZMN Publ., vol. 1, 355 p. (In Ukrainian).
5. Zarytska, V.V. (2006). *Formuvannia u starshoklasnykh zdatnosti do samorealizatsii. Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk* [Formation of high school students the ability to self. Avtoref. kand. psychol. sci. diss.]. Kharkiv, 19 p. (In Ukrainian).
6. Zeer, E.F., Pavlova, A.M. & Symaniuk, E.E. (2005). *Modernizatsiia professionalnogo obrazovaniia: lichnostnyi podkhod* [Modernisation of vocational education: personal approach]. Moscow, MPSI Publ., 216 p. (In Russian).
7. Zimniaia, I.A. (2001). *Kliuchevye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaia osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii* [Key competence as effectively-targeted basis of competence approach in education]. Moscow, p. 28 (In Russian).
8. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti* [National Doctrine of Education Development of Education of Ukraine in the XXI century]. Available at: www.studynotes.com.ua/.../nacionalna-doktrina-rozvytku-osviti-ukraini-u-xxi-stolitti (In Ukrainian).
9. Savchenko, O.V. (2014). *Problema vyznachennia poniattia "kompetentnist"* [The problem of the definition of «competence»]. *Osobystist i suspilstvo: metodolohiia ta praktyka suchasnoi psykhologhii: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf.* [The individual and society: methodology and practice of modern psychology : I International scientific and practical Internet conference]. Lutsk, Vezha-Druk Publ., pp. 121-125 (In Ukrainian).
10. Skvortsova, S.O. & Vtornikova, Yu.S. (2013). *Profesiino-komunikatyvna kompetentnistuchyteliapochatkovykhklasiv* [Professional communicative competence of primary school teachers]. Odesa, AbrikosKompani Publ., 290 p. (In Ukrainian).
11. Sokhan, L.V. (1996). *Zhyttetvorchist yak mystetstvo zhyttia* [Creativity life as art of life]. *Psykhologhiia i pedahohika zhyttetvorchosti* [Psychology and pedagogy of creativity life]. Kyiv, pp. 156-167 (In Ukrainian).
12. Taranenکو, I. (2000). *Rozvytok zhyttevoi kompetentnosti ta sotsialnoiv intehratsii: dosvid Evropeiskikh krain* [The development of vital competence and social inclusion: the experience of European countries]. *Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvi* [Steps to wards competence and integration in to society]. Kyiv, KontekstPubl., 333 p. (In Ukrainian).
13. McClelland, D. (1973). Testing For Competence Rather than for "Intellegence", *American Psychologist*, January, pp. 1-14.
14. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English (2000). International students edition, Oxford, 1600 p.
15. Spector, J., Michael-de laTeja, Ileana (2001). ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification, pp. 1-3, Available at: <http://www.ericdigests.org/2002-2/teaching.htm>

В статье проанализированы разные подходы к определению понятий «компетентность» (способность выполнять какое-то задание успешно и эффективно; основные умения, необходимые для

выполнения определенного задания), «компетенция» (знания и умения индивида в определенной сфере жизнедеятельности), «жизненная компетентность» (многоуровневая категория, которая формируется в течение всей жизни). Определены основные функции жизненной компетентности для будущих учителей (функция предвидения, самоопределения, самореализации и т. д.).

Ключевые слова: компетенция, компетентность, жизненная компетенция.

The article is devoted to the analysis of such pedagogical notions as “competence” (the ability to perform something effectively and successfully; basic skills which are necessary for effective performance of certain activities), “competency” (knowledge and skills in a certain field of people’s activity), and “life competence” (multilevel category which is formed throughout life). The main functions of life competence for teachers-to-be are determined in this article (the functions of life anticipation, of self-determination, of self-realization, etc).

Key words: competence, competency, life competence.

Одержано 25.10.2016.